

М. Павлова,

аспірантка кафедри теорії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРЕЮДИЦІЇ В УКРАЇНІ

Початок формування преюдиції сягає часів розвитку римського права, рецепція якого була властива країнам романо-германської правової системи. Зважаючи на давнину існування та якісні зміни даного явища, вбачається необхідним його вивчення та узагальнення практики застосування для надання наукової оцінки правовому забезпеченню реалізації цього інституту в умовах сьогодення.

Значний внесок у розробку питань, пов'язаних з інститутом преюдиції, внесли дореволюційні вчені-процесуалісти Е. Немировський, Н. Розін, В. Случевський, І. Стефановський, І. Я. Фойницький.

Окремі аспекти преюдиції досліджувались в роботах українських і російських вчених, таких як: А. Р. Бєлкін, О. І. Бережний, А. С. Березін, С. В. Голубинська, Л. М. Звягінцева, А. В. Карданець, Г. М. Резник, В. Е. Теліпко, О. Б. Тарбагаєва, Е. А. Худяков та ін.

Разом з тим ціла низка теоретичних положень, які стосуються преюдиції, залишається дискусійною. Зокрема, не склалося єдиної думки щодо поняття преюдиції, її сутності та меж реалізації; про співвідношення внутрішнього суддівського переконання і преюдицій; про класифікацію преюдицій; про роль преюдицій в доказуванні фактичних обставин справи та інші.

Метою цієї статті є висвітлення наукової точки зору щодо положень, які регламентують преюдиціальні питання в сучасному вітчизняному процесуальному законодавстві, а також внесення пропозицій щодо відповідних змін в регулюванні цього інституту для більш ефективного його застосування.

Термін «преюдиція» походить від латинського *praeeiudicium*, яке вклю-

чає в себе два елементи: 1) *praecedo*, в перекладі — йти вперед, передувати; 2) *praeeiudico* — судити наперед, попередньо, у яких префікс *praee-* має граматичне значення «наперед» та «попереду», а *iudicium* відповідає правовому рішенню, яке має юридичну силу закону [2].

У результаті синтезу вказаних слів отримуємо: «вирішення питання наперед, заздалегідь прийняте рішення, обставина, яка дозволяє робити висновки щодо наслідків» [15].

У науковій літературі преюдиція за своїм змістом визначена як: 1) правозастосовчий акт [3; 8; 12]; 2) обставини, встановлені судом [7; 10]; 3) результат послідовного застосування презумпції істинності судового рішення у вигляді обов'язковості рішень одного суду для іншого [4; 14]; 4) властивість окремих правових явищ [5]; 5) прийом юридичної техніки (правило доказування) [9; 11]; 6) підстава (правило) для звільнення від доказування [16]; 7) юридичне правило, яке встановлює спеціальні умови використання в процесі доказування судових рішень, які набули законної сили [6].

Якщо узагальнити усі існуючі точки зору щодо визначення преюдиції, виходить — це правило, сутність якого полягає в тому, що у випадку розгляду справи, яка пов'язана суб'єктивним та фактичним складом з іншою справою, по якій вже винесено рішення, що набуло законної сили, суд або інший уповноважений орган повинен враховувати обставини, які мають значення для вирішення нової справи по суті, встановлені цим рішенням, без додаткової перевірки. Проте через відсутність одностайності у поглядах науковців нормативного закріплення поняття «преюдиція» в законодавстві України досі не існує.

Національне законодавство містить норми, які за своєю суттю закріплюють положення про преюдиціальні факти, а не саму преюдицію, поєднавши їх з загально визнаними фактами в групу підстав, що звільняють від доказування.

Питання застосування преюдиціальних фактів судами адміністративної юрисдикції вирішується відповідно до ч. 1 ст. 72 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС України), згідно з якою обставини, встановлені судовим рішенням в адміністративній, цивільній або господарській справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді інших справ, у яких беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини.

Відповідні положення викладені й у ч. 3 ст. 61 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України), а саме: обставини, встановлені судовим рішенням у цивільній, господарській або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді інших справ, у яких беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини.

Поряд із преюдиціальними фактами, визначеними у ч. 3 ст. 61 ЦПК України та ч. 1 ст. 72 КАС України, у ч. 4 ст. 61 ЦПК України та у ч. 4 ст. 72 КАС України, передбачено також низку преюдиціальних фактів, встановлених під час провадження у кримінальній справі та справі про адміністративне правопорушення.

Проте ЦПК України та КАС України встановили різні правила преюдиції щодо вироків суду у кримінальній справі, постанов суду в адміністративній справі та судових рішень у цивільних, господарських і адміністративних справах.

Вирок у кримінальній справі, що набрав законної сили, або постановва суду у справі про адміністративне правопорушення є обов'язковими:

1) тільки для суду, що розглядає справу про цивільно-правові наслідки дій особи, стосовно якої ухвалено ці вирок або постанову суду;

2) виключно з двох питань:

— чи мали місце ці дії;

— чи вчинені вони цією особою.

Тобто преюдиціальне значення вироку та постанови суду про адміністративне правопорушення для суду, що розглядає цивільну справу, суворо обмежене зазначеними даною статтею двома групами фактів і не підлягає розширковальному розумінню і застосуванню.

Інші обставини, встановлені такими вироком і постановою, не є преюдиціальними, а тому підлягають доказуванню у загальному порядку.

Зазначені положення КАС України та ЦПК України необхідно врахувати у ст. 35 Господарського процесуального кодексу України з тим, щоб уникнути різної практики застосування преюдиції залежно від суб'єктного складу сторін у господарській справі та сторін у цивільній або адміністративній справі, яка існує на сьогодні.

Як показує практика Вищого господарського суду України, він може під час застосування ст. 35 ГПК України при розгляді окремих справ приймати протилежні рішення, які суперечать одне одному.

Так, у Постанові від 22.12.2009 р. № 9/346-08 Вищого господарського суду України зазначено, що відповідно до ч. 4 ст. 35 ГПК України рішення суду з цивільної справи, що набрало законної сили, є обов'язковим для господарського суду щодо фактів, які встановлені судом, і мають значення для вирішення спору. Суб'єктний же склад сторін у справі має значення для фактів, встановлених рішенням господарського суду, а не рішенням суду з цивільної справи [1].

У Постанові від 27.01.2011 р. № 40/48-10 (3/62-10(25/103-09) Вищий господарський суд України зазначив, що відмінний суб'єктний склад у господарській справі та у цивільній справі виключає можливість застосування преюдиції в порядку ст. 35 ГПК України.

Крім того, невизначеність змісту поняття «ті самі особи» є причиною різного тлумачення та практики використання преюдиції при вирішенні справ. Так,

деякі правозастосовувачі вважають, що для преюдиції необхідно абсолютний збіг кола осіб в обох справах, інші ж виходять з того, що якщо у різних справах бере участь хоча б одна й та сама особа, то цього достатньо для виникнення преюдиції. По відношенню до першої точки зору необхідно відмітити, що суди по-різному встановлюватимуть та оцінюватимуть одні й ті самі обставини; а з другої позиції можна прогнозувати те, що суди встановлюватимуть обов'язкові для інших судів обставини, навіть у відсутності у справі особи, щодо якої вони відносяться, і як наслідок, вона втрачить можливість надати свої доводи та заперечення. Обидва варіанти можуть призвести до зловживань. Тому законодавець має внести визначеність щодо даного питання для того, щоб виключити суперечливу судову практику.

Разом з тим ст. 35 ГПК України закріплює положення, яке не міститься в нормах інших форм процесуального законодавства, про преюдиціальність обставин, встановлених адміністративними органами, органами слідства, прокурорами, тому вони не підлягають доказуванню при розгляді справи в господарському суді. Такі факти можуть бути спростовані судом в загальному порядку. Дане формулювання виражає позицію науковців, які висловлюються про те, що преюдиціальними можуть бути факти, обставини, які встановлюються не лише судовим рішенням, що набуло законної сили, але й рішенням інших органів державної влади, що мають на це право відповідно до законодавства [9]. Така норма має практичні підстави на існування та повинна бути закріплена в усіх галузях процесуального законодавства.

Статтею 90 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України) встановлено, що рішення національного суду або міжнародної судової установи, яке набрало законної сили і ним встановлено порушення прав людини і основоположних свобод, гарантованих Конституцією і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України,

має преюдиціальне значення для суду, який вирішує питання про допустимість доказів.

Тому обставину, встановлену судовим рішенням, що набрало законної сили, не потрібно доводити при розгляді іншої справи, у якій беруть участь ті самі особи чи особа, щодо якої встановлено обставину. Така обставина при розгляді іншої справи вважається встановленою на підставі преюдиціального судового рішення. Однак якщо таке рішення буде скасоване, наприклад у касаційному порядку, тоді виникне підстава для перегляду ухваленого на його основі судового рішення, тобто з урахуванням відповідної обставини, встановленої преюдиціальним рішенням. При перегляді судового рішення за нововиявленими обставинами обставину, яка раніше була встановлена іншим судовим рішенням, через його скасування треба буде довести чи, навпаки, спростувати.

Виключення з цього правила визначені у ст. 198 КПК України. А саме, висловлені в ухвалі слідчого, судді, суду за результатами розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу висновки щодо будь-яких обставин, які стосуються суті підозри, обвинувачення, не мають преюдиціального значення для суду під час судового розгляду або для слідчого чи прокурора під час цього або іншого кримінального провадження.

На відміну від норм, наприклад, російського законодавства щодо застосування преюдиції, законодавчі акти України не закріплюють заборону оспорювати преюдиціальні факти, якщо вони за внутрішнім переконанням судді встановлені невірно. Хоча деякі науковці стверджують про існування цієї заборони, виходячи із властивості законної сили судового рішення, та можливість перегляду таких фактів лише після скасування відповідного рішення [13; 16].

Існує полеміка й щодо преюдиціальності фактів в залежності від того, в якій частині судового рішення вони закріплені. Перша точка зору ґрунтується на тому, що обставини, встановлені судовим рішенням, яке набуло законної сили, мають преюдиціальне значення

незалежно від того, в резолютивній чи мотивувальній частині судового акта був закріплений преюдиціальний факт. Згідно з другою точкою зору — обставини є встановленими та отримують преюдиціальне значення лише у випадку їх закріплення в резолютивній частині. Але на захист першої точки зору зазначимо, що необхідно розрізнити поняття «загальнообов'язковості судового акта, яке набуло законної сили» та «преюдиціальне значення фактів, які були раніше встановлені судом при розгляді іншої справи, як підстава звільнення від доказування даних фактів при розгляді нової справи за участі тих самих осіб». Загальнообов'язковим для виконання є зміст резолютивної частини судового акта для всіх органів державної влади, юридичних та фізичних осіб. Натомість преюдиціальність стосується всіх фактів, встановлених судом шляхом всебічного, об'єктивного та повного дослідження обставин справи, незалежно від їх закріплення в мотивувальній чи резолютивній частині. При цьому преюдиціальність розповсюджується на всі факти, які знайшли відображення в судовому акті, навіть якщо вони були включені в предмет доказування по цій справі помилково.

Отже, в законодавстві України надано нормативне закріплення преюдиціальним фактам як обставинам, встановленим рішенням суду, що набуло законної сили, які не потрібно доводити при розгляді іншої справи, у якій беруть участь ті самі особи чи особа, щодо якої встановлено ці обставини, або рішенням іншого органу, якому законодавством надане право встановлювати юридичні факти. Тобто поняття «преюдиція» залишається законодавчо невизначеним. З наукової точки зору його слід розглядати як юридичне правило, яке дозволяє суду або іншому уповноваженому органу при вирішенні справи застосовувати преюдиціальні факти без додаткової перевірки та доведення, якщо вони не суперечать внутрішньому переконанню судді. Преюдиціальність слід визначати як властивість рішення, в якому при розгляді справи, вста-

новлені раніше обставини, інший суд має право, а не обов'язок покласти в основу свого рішення без повторного дослідження певних обставин справи. Процесуальне законодавство потребує нормативного узгодження щодо закріплення положень, які стосуються меж реалізації преюдиції, а також додаткового законодавчого тлумачення понять «преюдиція», «преюдиціальні факти», «ті самі особи», «факти, які відповідно до закону вважаються встановленими».

Ключові слова: преюдиція, преюдиціальні факти, ті самі особи, преюдиціальність рішення, суб'єктний склад.

Стаття присвячена дослідженню положень, які регламентують преюдиціальні питання в сучасному вітчизняному процесуальному законодавстві, також вносяться пропозиції щодо відповідних змін у регулюванні цього інституту для більш ефективного його застосування. Надається тлумачення поняття «преюдиція», «преюдиціальні факти», «преюдиціальність». Наводяться приклади неоднакового застосування преюдиції під час вирішення справи.

Статья посвящена исследованию положений, которые регламентируют преюдициальные вопросы в современном отечественном процессуальном законодательстве, также вносятся предложения относительно соответствующих изменений в регулировании этого института для более эффективного его применения. Дается толкование понятий «преюдиция», «преюдициальные факты», «преюдициальность». Приводятся примеры неодинакового применения преюдиции при решении дела.

The article is dedicated to the research work on the clauses which regulate the questions of the collateral estoppel in the Ukrainian modern procedural legislation. Also the proposals for appropriate amendments to the regulation of this institution are tabled in the article. It will help to apply this concept

more effective. The interpretation of the collateral estoppel, the prejudicialness and the prejudicial facts are given in this work. The examples of the contradictions in applying of the collateral estoppel are shown too.

Література

1. Постанова Вищого господарського суду України від 22.12.2009 р. № 9/346-08 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_2612680.html.

2. Ахтерова О. А. Латинский язык и основы латинской терминологии / О. А. Ахтерова, Т. В. Иваненко. — М., 1998. — С. 3.

3. Бабаев В. К. Презумпции в советском праве : учеб. пособие / В. К. Бабаев. — Горький, 1974. — С. 33.

4. Белкин А. Р. Теория доказывания : науч.-метод. пособие / А. Р. Белкин. — М., 1999. — С. 295.

5. Бережний О. І. Преюдиціальність судових рішень у кримінальних справах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. І. Бережний ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2003. — С. 12.

6. Березин А. С. Преюдиции в отечественном уголовном судопроизводстве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. С. Березин ; науч. рук. В. Т. Томин. — Н. Новгород, 2006. — С. 24.

7. Голубинская С. В. Решения Конституционного Суда Российской Федерации в правовой системе России : автореф. дис. ... канд. юрид. наук, С. В. Голубинская. — М., 2002. — С. 22–23.

8. Звягинцева Л. М. Доказывание в судебной практике по гражданским делам :

учеб.-практ. пособие / Л. М. Звягинцева, М. А. Плюхина, И. В. Решетникова. — М., 2000. — С. 15.

9. Карданец А. В. Преюдиции в российском праве. Проблемы теории и практики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 [Электронный ресурс] / А. В. Карданец. — М. : РГБ, 2003. — С. 37.

10. Морщакова Т. Г. Разграничение компетенции между Конституционным Судом и другими судами РФ. Судебный конституционный контроль в России // Вестник Конституционного Суда РФ. — 1996. — № 6. — С. 20–21.

11. Немировский Э. Преюдициальные вопросы уголовного процесса в Западно-европейской литературе и законодательствах // Юридические общества. — 1897. — № 9. — С. 21–24.

12. Резник Г. М. Внутреннее судебное убеждение и преюдиция // Советская юстиция. — 1971. — № 7. — С. 10.

13. Теліпко В. Е. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. Т. 31. Станом на 01.11.2010 р. / за ред. Ю. Д. Притики. — К. : Центр учб. л-ри, 2011. — С. 423.

14. Тарбагаева Е. Б. Истинность, преюдициальность и законная сила судебного решения // Проблемы доказывания по уголовным делам : межвуз. сб. науч. тр. — Красноярск, 1988. — С. 53.

15. Худяков Е. А. Эффективность применения норм с административной преюдицией : учеб. пособие / Е. А. Худяков. — М., 1981. — С. 9.

16. Цивільний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за ред. В. В. Комарова. — Х. : Одиссей, 2001. — С. 347.